

Esther Hertzog. *Patrons of Women: Literacy Projects and Gender Development in Rural Nepal.*

New York: Berghahn Books. 2011. 259 pages

לורן אדרריך*

ספר זה אינו עוסק באוריינות נשים, וגם לא בתרבות נפאל, אלא מציג אתנוגרפיה ביקורתית על תרבות הפיתוח (development). המחברת מסבירה כיצד פרויקטים של פיתוח המיועדים לנשים והרטוריקה סביבם משמשים בעצם לפיוס מזויף ומשמרים שליטה גברית והיררכיות מגדריות ב"מערכ" וב"עולם השלישי". פרויקטים של פיתוח המיועדים לנשים נידונים אפוא לכישלון עוד בטרם יצאו לדרך, שכן אין בהם שום כוונות להצליח מלכתחילה. הספר מבוסס על אתנוגרפיה רחבת היקף על התנהלותו של פרויקט פיתוח של קבוצת תהל לאספקת מים בנפאל, שבו עבדה הרצוג כיועצת וכמפקחת על הקמת קבוצות אוריינות והכשרה מקצועית לנשים. האתנוגרפיה כוללת ניתוח יומני שדה ומסמכים רשמיים של הפרויקט, ודרכם מראה הרצוג איך יכול פרויקט פיתוח המיועד לנשים להתקדם בלי להשיג את מטרתו, ומדוע אין לו כלל סיכוי להצליח. בניתוחה היא מאמצת את המלצתה של רות ביהר (Behar) וכותבת על עצמה באופן חשוף למדי (writing vulnerably) (עמ' 39). היא בוחנת את ההתנהגות של עצמה ומנתחת, בכאב, כיצד גם היא שיתפה פעולה עם המהלך שמנע את הצלחתו של פרויקט הנשים.

לקוראת כמוני, שאינה מכירה את הספרות הענפה על פיתוח, הרצוג מציעה מבוא יסודי ומשכיל הסוקר את מגוון הגישות לחקר הפיתוח בכלל והפיתוח המיועד לנשים בפרט. לאורך פרקי הספר היא חוזרת לספרות זו וממקמת את האתנוגרפיה שלה בגישה הרואה בתרבות הפיתוח זירה של ניאוקולוניאליזם, שכן פרויקטים אלה מייצרים מחדש את התלות של מדינות "העולם השלישי" בסוכנויות בינלאומיות ובמדינות אחרות וחוסמים גישות של נשים למשאבים (עמ' 154, 156). אך ליסודיות של הרצוג יש גם חיסרון: המבוא דחוס מאוד, לעתים מייגע, וקשה להבינו בטרם קראנו את האתנוגרפיה. ואף על פי כן, אני ממליצה לקורא להתגבר על העומס ולהמשיך אל הפרקים האתנוגרפיים (פרק 3 ואילך).² פרקים אלה נקראים כסיפור בלשי. הרצוג כותבת אתנוגרפיה מפורטת על אנשים, אירועים, שיחות ומאבקים, וכאמור מבססת את טענותיה גם על ניתוח של מסמכים כתובים.

* חוקרת עצמאית

- 1 הרצוג טוענת שמושגים אלה משחזרים היררכיה של יחסי כוח, ולכן יש להביאם במירכאות (עמ' 3).
- 2 פרקים 1 ו-2 מציגים את הרצוג ואת ליאון, המעסיק שלה, כפטרונים. הרצוג מתארת כיצד הם נוטלים לעצמם זכויות יתר ומציגים עצמם כמומחים בעלי ידע רב יותר משל המקומיים. עוד אנו למדים שעמדה זו היא תפקיד חברתי הנובע מאופן פעולתו של הארגון הבירוקרטי ושהיא אינה יציבה, ולכן דורשת יצירה מתמדת באמצעות הצגות גופמניות מול עובדי הפרויקט הנפאליים ובין גברים לנשים. המידע והניתוח על מעמדם של הרצוג וליאון נשארים מעורפלים מעט, אך בפרקים האתנוגרפיים אנו מתחילים לראות בהם שחקנים מרכזיים במשחקי הכוח של הפרויקט ובדרמה חברתית רחבה יותר.

בפרק 4 היא מתארת את ביקוריה בכפרים ואת המשא ומתן על תוכן ושליטה בפרויקט הנשים. בניתוח היא טוענת שממשלת נפאל נופלת במלכודת הפיתוח ומשלמת מחיר כבד בתמורה לכסף שהיא מקבלת מהבנק העולמי: ויתור על הזכות לבצע פרויקטים חברתיים בכוחות עצמה. במילים אחרות, מממשלת נפאל מצפים שתעסיק מומחים זרים (כמו תהל והרצוג), ולא אנשי מקצוע וארגונים מקומיים, לצורך ליווי, פיקוח והערכה של פרויקטי פיתוח. אחת התוצאות היא שכסף (רווחים במקרה של תהל) מוצא את דרכו חזרה לארגונים חזקים ואל מחוץ ל"עולם השלישי".

בפרק 5 מתארת הרצוג סמינר הכשרה למורות ואת עשר קבוצות האוריינות היחידות שהתקיימו, מתוך ה-900 שתוכננו. ניתוחה מעלה שהסמינר והקבוצות המעטות נחלו כישלון, וכן שהכישלון היה חיוני לגברים בעמדות הכוח, שמיהרו לעטוף אותו ברטוריקה של הצלחה. כך התפתחה דרמה חברתית ערמומית (deceitful social drama) (עמ' 126) שהציגה את הפיתוח כאילו הוא עונה על דרישות פמיניסטיות ומיטיב עם נשים וגברים באותה המידה. בפרק זה הרצוג גם מראה כיצד יועצות מגדר מועדות ומספקות פסאדה של העצמה נשית (עמ' 182) בכך שהן נותנות גושפנקה של מומחיות לדימוי המזויף של ההצלחה.

בפרק 6 הרצוג מעמיקה במסמכים ובאינטראקציות ומוכיחה שעובדי תהל (והיא בכללם) ועמיתים נפאליים שיתפו פעולה בהכשלת פרויקט הנשים כדי לנתב את הכספים המיועדים לו לרווח של תהל ולסירי למידה בחו"ל בשביל עובדי מדינה נפאליים. זאת ועוד, הקיצוץ שימש כדי לחזק את הדימוי המצליח של פרויקט הנשים, כאילו הצליח לעמוד ביעדיו למרות התקציב המוגבל, וכך הוצדקה העברת הכספים. את המהלך הזה הובילו שלושה גופים חזקים: תהל, הממשלה הנפאלית והבנק העולמי, ומי שהרוויח ממנו הם כמונן גברים בעמדות כוח. נשים, שוב, לא זכו לנגישות למשאבים והורחקו מהזדמנויות אמיתיות לשינוי חברתי.

מכאן אנו מגיעים לסוגיה אתית שלא טופלה בספר. הדמויות המעורבות הוזכרו בשמן. הן מואשמות בבירור בסטיגמטיזציה, אינפנטיליזציה ואי צדק כלפי נשים נפאליות במקרה הטוב, ובגזלת כספן במקרה הרע. בין שהרצוג מזכירה שמות פרטיים ושמות משפחה (כמו של קודמתה בתפקיד) ובין שהיא מזכירה רק שם פרטי ושיוך ארגוני (כמו של מעסיקה מתהל), אפשר לזהות את הדמויות. יתר על כן, הרצוג מאשימה בעצם את תהל שהיא מעוניינת להגדיל רווחים גם על חשבון נשים עניות שלהן מיועדים כספי הפיתוח. ואף על פי כן, אין בספר כל התייחסות להשלכות של טענות אלה על הדמויות ועל הקבוצות המואשמות בהן (גם בממשלת נפאל, אגב).

בסוף פרק 6, הפרק האתנוגרפי האחרון, הספר מסתיים פתאום, ואין חזרה למבוא ולסוגיה של פרויקטי פיתוח באופן כללי. לדעתי, מוחמצת כאן הזדמנות לתת את תרומתו הייחודית למחקר בתחום. הרצוג התחילה והציגה את עצמה כאנתרופולוגית וכפמיניסטית אקטיביסטית כאחת, שקיבלה על עצמה את התפקיד של יועצת המגדר מתוך אידיאולוגיה ורצון אמיתי לעזור. ציפיתי אפוא לשמוע עצות או לקחים פרקטיים; גם אם השורה התחתונה של המחקר היא שפרויקטים של פיתוח נועדו מראש להיכשל, מהן החלופות? האם אפשר לחלק כספים בינלאומיים – שכרגע רובם נתונים בידי החזקים – באופן שיצמצם את משחקי הכוח בין גופים כוחניים ובין מדינות חלשות? האם אפשר למצוא דרך להבטיח לנשים גישה לכספים אלו וסיכוי לנהל את השינויים החברתיים בעצמן? הייתי רוצה שהרצוג תעלה פתרונות, או לפחות תקוות, מניסיונה המורכב שכה היטיבה לתאר בספר מרתק זה.